

LATINO – CROATICA (II.)

Vladimir Vratović

8. Uporaba glagola *sankcionirati*

Imenica *sankcija* i glagol *sankcionirati* potječu iz latinskog jezika (*sanctio* i *sancire* – prema tradicionalnom izgovoru), glagol očigledno i s njemačkim posredovanjem (sufiks *-irati* prema *-ieren!*). Obje riječi i u običnom i u pravnom rječniku čuvaju prvotno, temeljno značenje latinskoga: *sanctio* kao “odobranje, javno potvrđivanje, proglašavanje”. Valja doduše reći da i imenica i glagol mogu uključiti i značenje kazne.

Međutim sada govorimo o značenju glagola *sankcionirati*, koji u posljednje doba sve češće čujemo i čitamo u naših političara i novinara, ali ne u onom standardnom značenju *potvrđivanja*, *zakonskog osnaživanja čega*, nego u značenju *određivanja*, *nametanja (kaznenih) sankcija* komu. Koliko me uvjeravaju kolege, kompetentni znalci modernih jezika, ni većina tih jezika *ne* upotrebljava glagol *sankcionirati* drukčije nego u tradicionalnom značenju. Samo je njemački, čini se, sklon odobriti uporabu koju, mislim s pravom, smatramo pogrešnom, to jest ovakvu, *nikako dobru*: Ujedinjeni narodi sankcionirali su Srbiju i Crnu Goru zbog agresije njihove vojske na Hrvatsku i BiH. *Nije* to dobro, jer je u izravnoj suprotnosti s temeljnim latinskim i cjelokupnim donedavnim svjetskim značenjem, koje bi bilo: odobrili su, zakonom su potvrdili. Tà nisu valjda agresiju - odobrili!?! (Suzdržavam se ovdje sada od ironičnoga odgovora na to pitanje!).

Moj je dakle savjet: zadržimo, radi razgraničenja i jednoznačnosti, ovakvu uporabu sa značenjem “odobriti, osnažiti zakonom”: Hrvatski sabor (ili: nečiji parlament) sankcionirao je zakon o zaštiti djece. Ili: Ujedinjeni narodi sankcionirali su konvenciju o ljudskim pravima. (Dakako, najbolje je upotrijebiti latinsku riječ.) Stoga agresija i razbojstva *ne mogu* biti *sankcionirani*, nego ćemo reći ovako: Zbog agresije Srbiji su određene, nametnute sankcije. Srbija je došla pod udar sankcija, kažnjena je, primorana je sankcijama, i sl.*

9. Još tri primjera latinskih sintagma u hrvatskom kontekstu (*modus vivendi*, *reliquiae reliquiarum*, *veritatis splendor*)

Ponovo je vrlo aktualan (pišem ovo oko 15. studenoga 1993.), iz Ženeve nam je stigao, latinski dvočlani izraz *modus vivendi*. U diplomatsku interpretaciju, koliko bi taj izraz nama Hrvatima mogao biti političkom zamkom, ne bih sada ulazio. Zadržavam se na jezičnom pitanju. Ta sintagma doslovno znači: “način života, način življenja”, a smisao mu je: “način preživljavanja, način suživota”. Da, misli se na suživot Hrvata i hrvatskih vlasti sa srpskim teroristima koji su okupirali Knin i dio Like.

* Ovaj prilog i bilješke pod br. 9 i 15 govorio sam na radiju pod uredništvom nove urednice, prof. Jadranke Pintarić.

Na televiziji i radiju većinom čujem tu sintagmu svakojako rabljenu, to jest svakojaku sklanjanu, npr. "... razgovarat će se o *modus vivendi*ju, ili: o *modus vivendi*, ili:.. o *modus vivendi*ju. Kad kažem *svakojako*, mislim *krivo*, *pogrešno*, jer ni tu sintagmu, kao ni mnoge slične latinske, nikako ne bi trebalo sklanjati nego je ostaviti uvijek u takvu izvornom obliku *modus vivendi*. Ako je baš nužno zbog padeža, može joj se naprijed dodati neka apozicija ili atribut u padežu (jer hrvatski nema člana!), na primjer: raspravljamo o *modus vivendi*, ili: raspravljamo o spomenutom, predloženom, mogućem...*modus vivendi*, ili: ako ne mogu opstati bez takva, pristojnoga. ljudskoga... *modus vivendi*.

Ni u kojem, dakle, slučaju ne bih mijenjao latinski oblik *modus vivendi*, bio on u nominativu kao npr. subjekt u rečenici: *Modus vivendi* bio je razmotren na toj i toj sjednici, ili upotrijebljen u bilo kojem padežu, npr. nemam iluzija o *modus vivendi*, ili: ... o idiličnom, svespasavajućem, blaženom *modus vivendi*, itd.

Jasno je da pod tu nepromjenjivost ne potpadaju one izolirane imenice (pa i *modus*!), koje su odavna prešle iz latinskoga u hrvatsku uporabu makar i najdosljedni je zadržale isti latinski oblik (ili uz nevažnu razliku u grafiji): one su postale hrvatskima, pa ih tako i sklanjamo, stotine njih, npr. i *ciklus*, *status*, *habitus*, *globus*, *cirkus*, *luksuz*... Govorit ćemo stoga o *modus*, raspravljati o *status*, zabavljati se u *cirkusu*, biti sretni ili nesretni *bez luksuza*. Ali *modus vivendi* i *status quo* (ante, post) i *status nascendi* i *status praesens* i *status rerum* i stotine sličnih moraju uvijek ostati nepromijenjeni!

Iz hrvatske političke povijesti 16. stoljeća poznat je izraz *reliquiae reliquiarum*, koji znači "ostaci ostataka", a misli se na onaj preostali dio Hrvatske, pošto su Turci osvojili Slavoniju. I bez veze s tom sintagmom opstoji pohrvaćena riječ *relikvije* u specifičnom značenju "ostataka moći svetaca". Relikvije sklanjamo na hrvatski način poput drugih hrvatskih riječi, izvornih ili pohrvaćenih. Ali sintagmu *reliquiae reliquiarum* valja posvuda ostaviti u nepromijenjenu latinskom obliku, ne samo zato što bismo, na primjer, na oblik genitiva množine u *reliquiarum* dodali još jedan genitivni sufiks, ako bismo tako postupili u rečenici: Očajni su bili hrvatski rodoljubi zbog *reliquiae reliquiaruma*, ili (također nakaradno izvedeno!) u ovakvoj zamišljenoj "mogućnosti" rečenice: U Saboru se raspravljalo o *reliquiaeima reliquiarumima*. Jedini je lijek čuvanje nepromijenjena latinskog oblika.

Evo i najsvježija primjera: najnovija papina enciklika ima naslov prema početnim riječima *Veritatis splendor* (= sjaj istine). Nikako nećemo reći: Papa je u *Veritatis splendoru* rekao. obradio, izrazio... i sl., niti:... svijet de divi *Veritatis splendoru*, nego ćemo ih ostaviti dosljedno nepromijenjene ili uz dodatak neke apozicije ili atributa, npr. Kršćanski svijet oduševljen je enciklikom *Veritatis splendor*, ili još bolje: *enciklikom sjaj istine*.

Doista ne mislim da je potrebno i dalje gomilati dokaze neprimjerene sklonidbe latinskih oblika u sintagmama, uvrštenim u hrvatski kontekst. No neka mi je dopuštena još samo jedna opaska koja će zorno predočiti svu nesmislenost morfološku i sintaktičku, ako zapadnemo u sklonidbene akrobacije kakve sam i ja gore natuknuo. Naime, ne samo što su oblici *veritatis* u enciklici i *reliquiarum* u prethodnom primjeru genitivi, čak je *reliquiarum* u množini, nego su obje imenice ženskog roda, a mi ih u

pokušaju sklanjanja i – maskuliniziramo. Omogućujući ili čak forsirajući sklanjanje sintagma, mi izravno upadamo u stupidnost.

10. *Skripta* – kojega su roda i broja?

Ono iz čega studenti mogu, osim iz knjiga, učiti ili ponavljati, jesu *skripta*, koja su opsežna ili tanka, jeftina ili skupa, pa npr. kažemo: Nisu svaka skripta dobro sastavljena, ili: Neka su skripta čak i tvrdo ukoričena.

Dakle, riječ *skripta* jest množina kao *vrata*, i to množina koja kao i *vrata* u hrvatskom nema jednine (latinska gramatika takvu imenicu zove *plurale tantum*). I još nešto: *skripta* su množina *srednjeg roda*, kako je i u latinskom *scripta*, poput još češćih *akta*, *fakta*, *dokumenta*. Govoreći ponešto u jednoj emisiji o njima, kazali smo da takve latinske riječi srednjega roda, kada se pohrvate, imaju gotovo bez iznimke tendenciju da postanu muškoga roda, npr. *fakti*, *dokumenti*, *akti*. Ima ih ipak nekoliko, koje u užim stručnim okolnostima (i nazivlju) zadržavaju izvorni latinski oblik, pa ćemo npr. reći: Sudac je temeljito proučio *sva akta* u vezi s predmetom, ili: *Sva* su *dokumenta* o tom i tom povijesnom događaju objavljena tiskom. Takva su, to jest ukočena u doslovnu latinskom obliku, i naša *skripta*, uvijek u nominativu srednjega roda i u množini, sklanjajući se i u ostalim padežima kao i *fakti*, *akti* i sl., pa govorimo: na stolu su poredana dobra *skripta*, dućan je pun odabranih *skripata*, veselimo se dobrim *skrip-tima*, kupujemo korisna *skripta*.

Nećemo dakle prije predavanja nikako prolistati *profesorovu skriptu* nego profesorova *skripta*, a kad ih kupujemo ili tiskamo, onda kupujemo ili tiskamo *skripta*, a nikako *ne skriptu!*

11. Naglasak latinskih izvornih riječi u hrvatskom kontekstu

Evo ih nekoliko: Pannōnia, Croatia, Dalmātia, Segesta, Libertas. Naglasci moraju biti gdje sam ih označio (uz pomoć poludebelih slova, a kratki su označeni znakom za kraćinu!), dakle izvorni latinski u tradicionalnom čitanju.

A čuju se vrlo često ovakvi *pogrešni* (pomažem se hrvatskim naglascima): *Ex Pānnonia* (i Vidrićeva pjesma i pjevačka grupa), nogometni klub *Sēgesta*, hotelsko poduzeće i brod *Libertas*. Kranjčevićeva pjesma *In tȳrannos...*

Ispravni su samo ovakvi naglasci: *Ex Pannōnia* (i pisano s dva *n* u sredini, ne s jednim!), klub *Segēsta*, brod *Libērtas*, *In tyrānnos*.

Ono što je kao latinsko označeno i tako upotrebjeno, mora imati i latinski naglasak!

A što biva s istim riječima kad su pohrvaćene? Imaju dakako hrvatski naglasak. Koliko se on i gdje razlikuje od izvornoga latinskoga, nisam kompetentan presuđivati. Ali bih napomenuo: ako kroatisti i traže da bude samo naglasak Pānonija, Īlirija, Kròacija, Dālmacija (ovaj je posljednji i meni u uhu i na jeziku!), mislim da bi trebalo dopustiti i dvojstvo, tj. uporabu naglasaka koji je isti (po mjestu svakako) ili blizak latinskomu: uz Pānonija i – Panōnija, uz Dālmacija i – Dalmācija, uz Kròacija i – Kroācija. Uvjeren sam, ne samo iz ritmičkih razloga, da je u Matoševu stihu “i dok je srca, bit će i Kroacije”, sigurno ovaj naglasak: *Kroācija!*

12. Mogu li *optimalan* i njemu slični pridjevi latinskoga podrijetla imati komparaciju?

Odmah ću odgovoriti: ni *optimalan*, ni *maksimalan*, ni *minimalan*, ni *minoran*, ni deseci pridjeva slična značenja, pridjeva nastalih iz latinskoga, *ne* mogu imati *komparaciju*. Ako je neka pobjeda u športu minimalna, a nečija plaća u poduzeću maksimalna, onda nema rezultata koji bi mogao biti manji od minimalnoga, niti plaće koja bi mogla biti veća od maksimalne. Stoga: *ne* smiju opstojati ni *minimalniji*, niti *najminimalniji*, ni *optimalniji*, niti *najoptimalniji*! I to iz jednoga i jednostavnoga razloga, što su svi ti pridjevi u doslovnu ili donekle izmijenjenu obliku preuzeti iz klasičnoga ili srednjovjekovnoga latinskog jezika, posredovanjem nekih modernih jezika ili bez njih. Svi su ti pridjevi nastali od latinskih superlativa: *optimus* sa značenjem “najbolji”, *maximus* sa značenjem “najveći”, *minus* sa značenjem “najmanji”, *minoran* od komparativa *minor* “manji”, itd.

U pridjeve takva tipa i latinskog podrijetla, koji u sebi već nose značenja bitnosti, značajnosti, veličajnosti i sl., pa ne mogu imati komparacije, pripadali bi npr.: esencijalan, kapitalan, monumentalan, grandiozan.

Tā ne moramo svi znati latinski, reći će netko. Istina je to, iako bih volio da se latinski više uči i zna negoli što se u javnosti prečesto citira, i to krivo! A i lektori na radiju i televiziji mogli bi bolje znati latinski! Ako ne znaju, moraju poznavati priučnike, gdje se mogu informirati, ili pitati nas koji znamo.

13. Prioritet

Može li neka zamisao ili gradnja imati, kako smo nedavno slušali na televiziji, *prvi* i jasan *prioritet* pred drugim zamislima i gradnjama? *Prvi prioritet*, što znači: prva prednost! Očigledno *ne* može! Riječ *prioritet* dolazi od latinskoga *prior* koji znači “po redu i po vremenu prvi, prednji, izvrsniji od koga”, dakle *prioritet* znači: prvenstvo, prednost, prvenstveno pravo. Može li stoga nešto biti *predniji* od *prednjega* i *prvije* od *prvoga*? Ne može! Stoga nema prvog, drugog, trećeg itd. prvenstva, nema više ili manje jasnog prvenstva. Prvenstvo može biti samo jedno. Kad su natjecanja za prvenstvo, onda samo jedan klub može osvojiti prvenstvo, samo jedan može biti prvak. Zato i prioretet - ako baš hoćemo tu riječ - u gradnji, na primjer, može imati ili samo bolnica ili samo škola ili samo gostionica: kad se odlučimo za jednu, npr. bolnicu, ona ima *prioritet*, ona je *prioritetna*. Njoj smo dali prednost pred drugima. Ali *samo njoj!*

14. Ime junaka Vergilijeva epa i Purcellove opere

Purcellova opera zove se u engleskom izvorniku *Dido and Aeneas*. Englezi ime junaka, kako većinom čine, ostavljaju u nepromijenjenu obliku latinskog nominativa *Aeneas*.

Mi Hrvati glavnog junaka Vergilijeva epa, po komu je i nazvana *Eneida* (lat. *Aenēis*), već odavna pohrvaćujemo *Eneja*.

Taj *Eneja* istoga je tipa u hrvatskom kao *Matija*, *Ilija*, *Andrija*, *Pitagora* i mnogi slični grčkoga i latinskoga podrijetla, pa kao što se *Matija* sklanja (po tzv. a-sklonidbi, v. u hrv. *vojvoda*) ovako: dobio sam knjigu *od Matije*, pozdravio sam *Matiju*, a pridjev

mu glasi: knjiga je *Matijina*, tako se mora sklanjati i *Eneja*: ne možemo zamisliti *Eneidu bez Eneje*, Didona je poklonila svoju ljubav *Eneji*, Didona se zaljubila u *Eneju*, a pridjev: *Enejina* hrabrost, strast, ljubav.

Dakle *pogrešni* su svi oni plakati, naslovi u novinskim kritikama i obavijestima, gdje piše Didona i *Enej*. Jer *Enej* je čak i drugi mitološki lik. Stoga ne smije biti *Enej* nego *Eneja*, nastalo od latinskoga *Aenēas*, kao što je *Matija* postalo od *Matthias*, *Pitagora* od *Pythagōras*, *Leonida* od *Leonidas*.

15. Što znači glagol implementirati?

Znači mnogo i ništa. Kad riječ previše znači, slaba je, kad znači malo ili ništa, još je slabija.

Kad god smo posljednjih mjeseci slušali o pregovorima hrvatskih vlasti sa srpskim teroristima iz Knina, čuli bismo kako ugovor tek što nije potpisan, samo ga još moramo – *implementirati*. I ovih dana, u listopadu (1993.), čujemo o Ženevi i željama za – *implementacijom* sporazuma o BiH.

Pretpostavljam da je tim govornicima riječ - podrijetlom, dakako, latinska - došla preko engleskoga, nikako izravno iz latinskoga ili kojega romanskog jezika. Dakle, na englesku riječ *implement*, koja znači "završiti, izvršiti, upotpuniti", dodan je njemačko-hrvatski sufiks *-irati*, pa smo dobiti *implementirati* i prema njemu skovanu *implementaciju*. Mi smo, koliko znam, imali samo glagol *kompletirati* (i *kompletiranje*), ali samo u tom obliku.

Ostaje pitanje: što ta nova i *ne* dobra kovanica znači?

Latinsko *implere* znači "ispuniti, napuniti, dopuniti". Slično i engleski glagol. Ako dakle naši pregovarači žele govoriti *o nadopuni*, moraju to reći. Ako misle na *dotjerivanje*, *usavršavanje* i sl., treba da tako i kažu. Misle li na to da ugovor valja *privesti kraju*, *dovršiti* ili čak *odmah provesti*, neka se tako i izraze.

Mi neki ugovor možemo: dopuniti, dotjerati, usavršiti, dovršiti, provesti i sl. Ne trebamo u svom jeziku nasjedati englesko-srpskoj sofistici – *implementiranja*, *implementacije*!

Stoga ja ne bih izraze *implementirati*, *implementacija* izbjegavao, nego bih ih – izbacio iz jezika. Imamo za njih pet, šest dobrih i vrlo jasnih hrvatskih riječi.

SAŽETAK

Vladimir Vratović, Filozofski fakultet, Zagreb

UDK 801.316.3:808.62, stručni članak

primljen 7. prosinca 1993., prihvaćen za tisak 5. siječnja 1993.

Latino – Croatica (II.)

The author discusses the behaviour of Latin words and phrases when incorporated in Croatian sentences. He warns in particular against their wrong declension and concord and suggests linguistically correct solutions.